

ВІДГУК

офіційного опонента Спис Ольги Анатоліївни
на дисертаційну роботу Тищенка Андрія Георгійовича

«Особливості становлення й інституалізації харизматичних церков у сучасній Україні (на прикладі Міжнародного християнського руху «Нове покоління»)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство

Актуальність теми дослідження

Останнє десятиліття діяльність сучасних протестантських церков в Україні, не просто продовжує бути організованою й високоактивною, але й набуває нового характеру. Революція Гідності (2014 р.) та святкування Реформації (2017 р.) – щонайменше дві події, які для українських протестантів відіграли досить суттєву роль для переосмислення своєї місії й ідентичності. Протестантські церкви через призму цих подій зіштовхнулися з проблемою осучаснення протестантської місії, яка, за словами одного з керівників протестантського проводу є «ДНК Церкви». Не тільки церковний провід, але й звичайні віряни різних протестантських громад працюють над оптимальною моделлю участі Церкви у житті нації. Широка палітра найрізноманітніших програм – церковних і парацерковних свідчить про те, що місія українського протестантського середовища набуває національного характеру благовістя, враховуючи виклики сучасного життя.

Важливу роль у процесі осучаснення місії Церкви відіграє харизматичний рух, який в українському протестантському середовищі є досить численний і потужний. Враховуючи те, що харизматичний рух у сучасній Україні є надзвичайно різноманітний за географією поширення; формами управління та церковною організацією; теологічним наративом; ступенем активності в сучасному українському суспільстві; за характером стосунків з традиційними вітчизняними і закордонними протестантськими церквами та парацерковними організаціями, то науковий інтерес до харизматичного руху, напевно, завжди буде мати місце у релігієзнавчому дослідженні.

На сучасному етапі, зважаючи на суттєву прогалину в українському релігієзнавстві щодо дослідження еклезіологічного вчення вітчизняних харизматичних церков, численні суперечності в самому харизматичному русі та водночас його певний вплив на традиційні протестантські церкви та українське суспільство, необхідність до більш уважного вивчення такого феномену як українське харизматичне християнство, є надзвичайно великою. Тому дисертаційне дослідження А.Г. Тищенка «Особливості становлення й інституалізації харизматичних церков у сучасній Україні (на прикладі

Міжнародного християнського руху «Нове покоління») є затребуваним. Обґрунтовано **об'єктом дослідження** є саме сучасне харизматичне християнство.

З огляду на те, що культова практика, харизматичне богослов'я, зокрема «теологія процвітання» та концепція «Новий світовий порядок» О.Ледяєва викликають численні дискусії у протестантському середовищі України та поза її межами, **предмет дослідження** дисертаційної роботи А.Г. Тищенка – особливості становлення й інституалізації харизматичних церков в Україні саме на прикладі Міжнародного християнського руху «Нове покоління» є надзвичайно вдалим.

Зв'язок роботи з науковими програмами

Дисертаційна робота виконана в межах комплексної наукової програми Відділення релігієзнавства Інституту філософії НАНУ й відповідає плановим темам «Інституалізаційні процеси в сучасних релігіях: загальні закономірності та особливості українського контексту» (2012-2014, № 0112U008020), «Трансформація функцій релігійних інституцій в процесах суспільних перетворень України» (2015-2016 роки, № 0114U007289); «Релігійні ідентичності в контексті культурноцивілізаційного вибору України» (2017-2019, № 0117U002127).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків. Достовірність одержаних результатів

Поставлена в дисертаційній роботі мета – з'ясувати сутність процесів становлення й інституалізації харизматичних Церков у сучасній Україні шляхом виявлення специфіки харизматичних доктрин як складової харизматичної теології, та особливостей організаційного устрою харизматичних Церков, зумовлених їх євангелізаційною місією, в цілому досягнута. Цьому сприяли: використання великого обсягу бібліографічних джерел (272 найменувань); методи дослідження, зокрема емпірична методологія case study, що надала можливість вивчити рух «Нове покоління», який має власну специфіку складової локалізованого у просторово-часовому і соціальному вимірі процесу інституалізації процесу харизматичних громад.

Зміст дисертаційної роботи Тищенка А.Г. свідчить про струнку логіку викладу матеріалу, комплексний і системний підхід проведеного автором дослідження.

У **I розділі** «Теоретико-методологічні основи дослідження процесу інституалізації харизматичних церков України» виявлено найбільш варифіковані й валідні дослідження харизматизму, визначено інформаційні лакуни.

Дисертант, проаналізувавши наявну конфесійну й наукову літературу, присвячену зв'язкам харизматів з п'ятидесятниками, з'ясував, що найдетальніше вивчені такі аспекти теології як пневматологія та глосолалія.

У зв'язку з тим, що предметом дослідження дисертаційної роботи є становлення та інституалізація харизматичного руху саме на прикладі Міжнародного руху «Нове покоління», то досліджувався цілий масив і російськомовних розвідок, що надало можливість автору побачити ціліснішу картину особливостей становлення руху та ролі українських церков в ньому.

Опрацювавши вітчизняний науковий доробок останнього десятиліття, дисертантом виявлено цілу когорту протестантських дослідників, праці яких поєднують методологічні надбання академічного релігієзнавства й богослов'я.

На окрему увагу заслуговують матеріали емпіричних досліджень автора в різних громадах «Нове покоління» та низка інтерв'ю з лідерами та прихожанами церков, співробітниками навчальних закладів харизматів та п'ятидесятників.

Автор пропонує дефініцію понять «теологія харизматичного християнства» «процес інституалізації харизматичних громад в Україні» з визначенням маркерів останнього.

Окреслюючи переваги методів і підходів, зокрема холістичного, який дає можливість дослідити феномен християнського харизматизму цілісно, А.Тищенко довів доцільність застосування емпіричного дослідження «case-study», яке було направлене на вивчення окремого об'єкту – Церкви «Нове покоління».

У **II розділі** дисертації на прикладі основних етапів формування Церкви «Нове покоління» в дискурсі світового та українського харизматичного руху досліджено особливості формування та інституційної будови харизматичних церков України. Вперше в українському релігієзнавстві застосоване емпіричне дослідження «case-study», спрямоване на повний і комплексний аналіз релігійного феномену християнського харизматизму на прикладі окремого об'єкту – Церкви «Нове покоління».

Досліджуючи становлення й інституалізацію харизматичного християнства в Україні, А. Тищенко необхідно було виявити дивергентні процеси у протестантському середовищі кінця 80-х – початку 90-х рр. ХХ ст. Проналізувавши такі процеси, автор зазначає, що вітчизняний харизматизм – це «реакція молодого покоління євангельських спільнот на неспроможність церковного керівництва адекватно оцінити духовні можливості, які прийшли з релігійною свободою». (С.72)

На прикладі церкви «Світло миру» в Першотравенську дисертант, розкриваючи етапи розвитку Церкви «Нове покоління», довів, що український харизматизм еволюціонував від маргінального руху в протестантських (здебільшого п'ятидесятницьких) громадах, що проявився в невеликих групах, – до створення громад, від створення громад – до великих Церков та харизматичних Духовних центрів та Об'єднань. (С. 85) Феномен церкви в Першотравенську полягає у швидкому кількісному зростанні та в динамічній різновекторній діяльності, яка мала потужний вплив на місто Першотравенськ та – на розростання Церкви «Нове покоління» в Україні та за її межами, що є ознакою активної суспільної позиції українських харизматів.

На особливу увагу заслуговує запропонована власна періодизація автора українського харизматичного руху, яка полягає у визначенні трьох періодів – протестно-радикальному», місіонерському та інституалізаційному. Зважаючи на ретроспективний релігієзнавчий аналіз, така періодизація є влучною та науково обгрунтованою.

У дисертаційному дослідженні вперше слушно запропоновано класифікувати церкви українського харизматичного руху на два напрями – незалежні харизматичні церкви та церкви апостольського руху. Відповідно, до першого напрямку належать ті церкви, які будують свою теологію тільки на доктрині «Повного Євангелія»; в основі другого, апостольського, лежать ще й теологічні вчення Біблійних шкіл та праць церковних лідерів, яких вважають апостолами. Аналізуючи особливості цих двох напрямів, А. Тищенко розкрив неоднорідність і строкатість не лише харизматичного руху в Україні в цілому, але і серед самих апостольських церков. Автор через порівняльний аналіз організації управління виявив причини церковної кризи в церквах апостольського напрямку, вказавши на небезпечність авторитарного типу керівництва, в яких лідер має необмежені повноваження, як це, н-д виявилось, у церквах «Посольства...» та «Відродження».

У II розділі дисертаційної роботи А. Тищенко проаналізувавши еклезіологію харизматичного руху, де особа пастора відіграє принципову роль, показав її відмінність від п'ятидесятницької, яка будується на колегіальній формі правління.

Автор розкриває еволюцію української харизматичної Церкви, зокрема: виокремлення в процесі інституалізації спільних елементів харизматичного богослужіння, стабілізацію їх форм, духовно-психологічної атмосфери – від екстатичної – до більш поміркованої поведінки. Дисертант визначив особливість

харизматичної проповіді, виділивши три вектори – христоцентричність, антропоцентричність та церквоцентричність. (с.103)

На основі аналізу розгалуженої системи форм служіння, дослідженню принципів роботи керівництва церкви з паствою, А. Тищенко виявив ті чинники, завдяки яким харизматам вдається спонукати кожного вірянина в церкві до особистої реалізації в громаді та в суспільстві, активно взаємодіяти один з одним в церкві (С.107).

У **III розділі** «Богословський та суспільно-практичний виміри харизматичної євангелізації» на особливу увагу заслуговує підрозділ «Теологічні концепції Церкви «Нове покоління» у харизматичному дискурсі XXI століття», в якому автор визначив аспекти, на яких формується сакраментальне розуміння харизми в інтерпретації незалежного богослов'я Церкви «Нове покоління». Дослідивши основу віровчення «Нове покоління», дисертант описав особливості теології церков «Нове покоління». Автором встановлено, що процес формування харизматичної теології в Україні як в апостольських церквах, так і в незалежних розпочався з початком інституалізації та знаходиться в процесі постійної трансформації. Цей процес, обумовлений низкою зовнішніх і внутрішніх факторів, не є лінійним і поступальним.

Дисертант встановив, що теологічні інтерпретації фундаментального віровчення класичного п'ятидесятництва лежать в основі теологічної концепції харизматичного християнства. Дисертант дослідив, що сталим у теології харизматичних Церков, яким би корекціям вона не підлягала, є загальнопротестантське доктринальне підґрунтя, що дозволяє віднести харизматичні церкви в Україні до неопротестантських громад, а не до НРТ. Водночас теологія вітчизняних харизматичних церков «постійно адаптується, – як зазначає дисертант, – під соціокультурні, політичні та релігійні запити суспільства».

На особливу увагу заслуговує детальний аналіз 8 основних доктринальних положень пострадянського харизматичного руху: позитивного сповідання, доктрини успіху, «процвітання», проголошення, зцілення, «насіння віри», духовної влади, візуалізації (с.121), та доктрини руху «Нове покоління», яка виражена в концепції «Нового світового порядку» О.Ледяєва, що суттєво вирізняла вказану церкву від інших харизматичних церков України та за її межами. Основу віровчення Церкви «Нове покоління», за констатацією автора дослідження, складають 1) генеральні об'явлення О.Ледяєва для всього руху та 2) особистісні, які отримують віруючі щодо власного життя. Все це ще раз дає

підстави стверджувати, що харизматична теологія перебуває на шляху становлення.

У другому підрозділі: «Соціально-політична та каритативна діяльність Церкви «Нове покоління» в громадянському суспільстві України» автор, аналізуючи основні форми та напрями соціально-євангелізаційної та громадсько-політичної діяльності, доводить суголосність діяльності церкви з соціально-політичними процесами в країні та вказує на значний ресурс Церкви в українському суспільстві.

III розділ дисертаційної роботи цінний ще й тим, що автор встановлює етноконфесійну специфіку українських харизматичних церков, яка полягає у напрацюванні спільних позицій, моральних засад для України з іншими главами протестантських церков на Раді Євангельських Протестантських Церков України та Української Міжцерковної Ради. А. Тищенко виявив, що одним із чинників активної суспільної позиції вірних руху «Нове покоління», є включення до Статутів різних церков норм, які спонукають вірян брати активну участь у громадському й політичному житті країни.

Наукова новизна дослідження

Автором дисертаційного дослідження А. Тищенком вперше у вітчизняному філософсько-релігієзнавчому дискурсі здійснено комплексне дослідження становлення й інституалізації сучасних харизматичних церков в Україні.

На прикладі Міжнародного християнського руху «Нове покоління» виявлено специфіку харизматичних доктрин як основи формування теології харизматичних Церков, з'ясовано інституційні форми та організаційний устрій.

На особливу увагу заслуговує запропонована дисертантом періодизація розвитку харизматичного руху в Україні, що яскраво розкриває інституційне становлення українського харизматичного християнства.

Автором роботи доведено, що харизматичний рух в сучасній Україні представлено релігійними організаціями 2-х типів незалежними (конгрегаціоналістськими) та апостольськими. Автор роботи встановив, що Міжнародний християнський рух «Нове покоління» є апостольським, за системою церковного управління – єпископальним, за формою організації управління – складним ієрархічним.

Вагомим дослідженням для повного розкриття теми дисертаційної роботи є те, що дисертант з'ясував спільні принципи існування харизматичних церков в Україні, констатував, що богословські доктрини харизматів умовно поділено на «загальні», які є спільними для всіх харизматичних рухів, та «локальні».

Автор дослідження довів, що в інституалізації Церкви відбулося зміщення акценту з теології духовних дарів на практичне богослов'я.

Важливе значення для глибокого, повного і комплексного аналізу релігійного феномену християнського харизматизму на прикладі окремого об'єкту – Церкви «Нове покоління» став вибір дисертантом дослідницької стратегії «case-study». Таке емпіричне дослідження виявилось найадекватнішим щодо вирішення завдань дисертаційного дослідження. Зазначене свідчить про **теоретичну значущість** дисертаційної роботи і її внесок у методологію українського релігієзнавства.

Практична цінність одержаних результатів полягає в тому, що дослідження та висновки дисертації можуть бути використані у навчальному процесі для викладання теоретичних і практичних курсів з релігієзнавства, філософії, соціології, курсів з історії протестантизму в Україні. Матеріали дослідження та висновки можуть стати корисними для християнських церков у налагодженні толерантних відносин, а також – для протестантських конфесій у процесі самоусвідомлення.

Основні теоретичні положення дисертанта, результати і здобутки чітко і повністю відображені у 13 одноосібних наукових публікаціях, 6 з яких – у наукових фахових виданнях: 3 статті – в українських, 3 – в зарубіжних періодичних виданнях та 6 – у інших виданнях. Крім цих здобутків, 1 напрацювання у співавторстві з проф. А. Колодним – розділ «Нові релігії України» у 8 томі 10-ти томного видання Історії релігії в Україні.

Дискусійні положення та зауваження до дисертаційної роботи

Проаналізувавши кандидатську дисертацію Тищенка А.Г., приходимо до висновку, що його дослідження є зрілим, актуальним, науково виваженим і ґрунтовним. Проте варто виділити наявність окремих недостатньо обґрунтованих, спірних положень і певних недоліків.

1. Автор роботи виявив «суттєвий вплив на формування концепції зцілення та «теології процвітання» теологічного нарративу раннього протестантизму, зокрема, пуританського дискурсу кальвінізму», (с. 174) хоча зразком для пуритан було строго регламентоване життя, чого не можна відмітити у стилі життя сучасних харизматів.

2. Підлягає переосмисленню твердження: «Три аспекти харизматичної проповіді вирізнили українських харизматів з баптистського та п'ятидесятницького середовища та привабили до них нетрадиційно мислячих віруючих:

- жорстка критика комуністичного режиму та пов'язаної з ним ідеології;
- жорстка критика окультних практик та окультизму в цілому;
- жорстка критика традиційних інституалізованих релігійних конфесій християнства (від католиків та православних до п'ятидесятників)), тоді як особливістю харизматичної проповіді все ж таки є влучно сформований автором на с. 76 синтез трьох векторів харизматичної проповіді – христоцентричність, антропоцентричність та церквоцентричність, серед яких новим є антропоцентричність у порівнянні з проповідями пізньопротестантських церков. А жорстка критика режимів, духовних практик чи інших конфесій може бути складовою проповіді і в інших пізньопротестантських церквах.

3. У твердженні на с. 91 незрозумілим є: 1) Хто є «тлумачі віровчення» у першоапостольській церкві – це є вчителі чи інші служителі? 2) Хто такі виконавці і керівники культових дій? Відповідно: як апостоли, пророки, пресвітери і єпископи відносяться до вказаної диференціації функцій. «Першою віхою на шляху інституалізації харизматичних громад в Україні стало, як колись було при формуванні першоапостольської церкви, своєрідне «розділення праці» (диференціація функцій) тлумачів віровчення, виконавців і керівників культових дій, організаторів господарської та іншої повсякденної діяльності громади: апостолів, пророків, пресвітерів і єпископів».

4. Враховуючи те, що темою дисертаційного дослідження є особливості становлення й інституалізації харизматичних церков в цілому, то роботу б збагатило глибше дослідження незалежних (конгрегаціоналістських) церков, зокрема, причин виявлення постхаризматичних настроїв у цілої когорти громад та деяких змін, у зв'язку з цим, в їхній доктринальній базі.

5. У роботі допущена неточність – колишнього депутата П. Унгурия автор дослідження відносить до вірянина церкви «Нове покоління», хоча він є баптистом за конфесійною належністю (с. 167).

Загальний висновок

Наведені зауваження суттєво не впливають на зміст дисертації і не знижують її наукової та практичної цінності. Робота виконана на належному теоретико-методологічному рівні, є цілісною та завершеною.

Тема дисертації є актуальною, структура роботи – добре продуманою, матеріал викладений логічно та послідовно. Основні результати достатньо повно викладені в опублікованих працях автора. Висновки до розділів та загальні висновки дисертації є достатньо обґрунтованими.

Зміст автореферату відповідає змісту дисертації та не містить інформації, що не наведена у дисертаційній роботі. Оформлення дисертації та автореферату виконано з дотриманням вимог МОН України.

Отже, дисертаційна робота «Особливості становлення й інституалізації харизматичних церков у сучасній Україні (на прикладі Міжнародного християнського руху «Нове покоління»)), є самостійним і завершеним дослідженням, виконаним згідно вимог «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 за № 567 (зі змінами), внесеними згідно з Постановами КНУ № 656 від 19.08.2015 р. та № 1159 від 30.12.2015р. які висуваються до кандидатських дисертацій, а **Тищенко Андрій Георгійович** заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство.

Офіційний опонент –

доцент кафедри філософії та історії науки і техніки
Державного університету інфраструктури та технологій
кандидат філософських наук, доцент

ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІНФРАСТРУКТУРИ ТА ТЕХНОЛОГІЙ
Підпис: *Спис О.А.*
Засвідчує: *Нат. Бун...*

О.А.СПИС

Спис О.А.